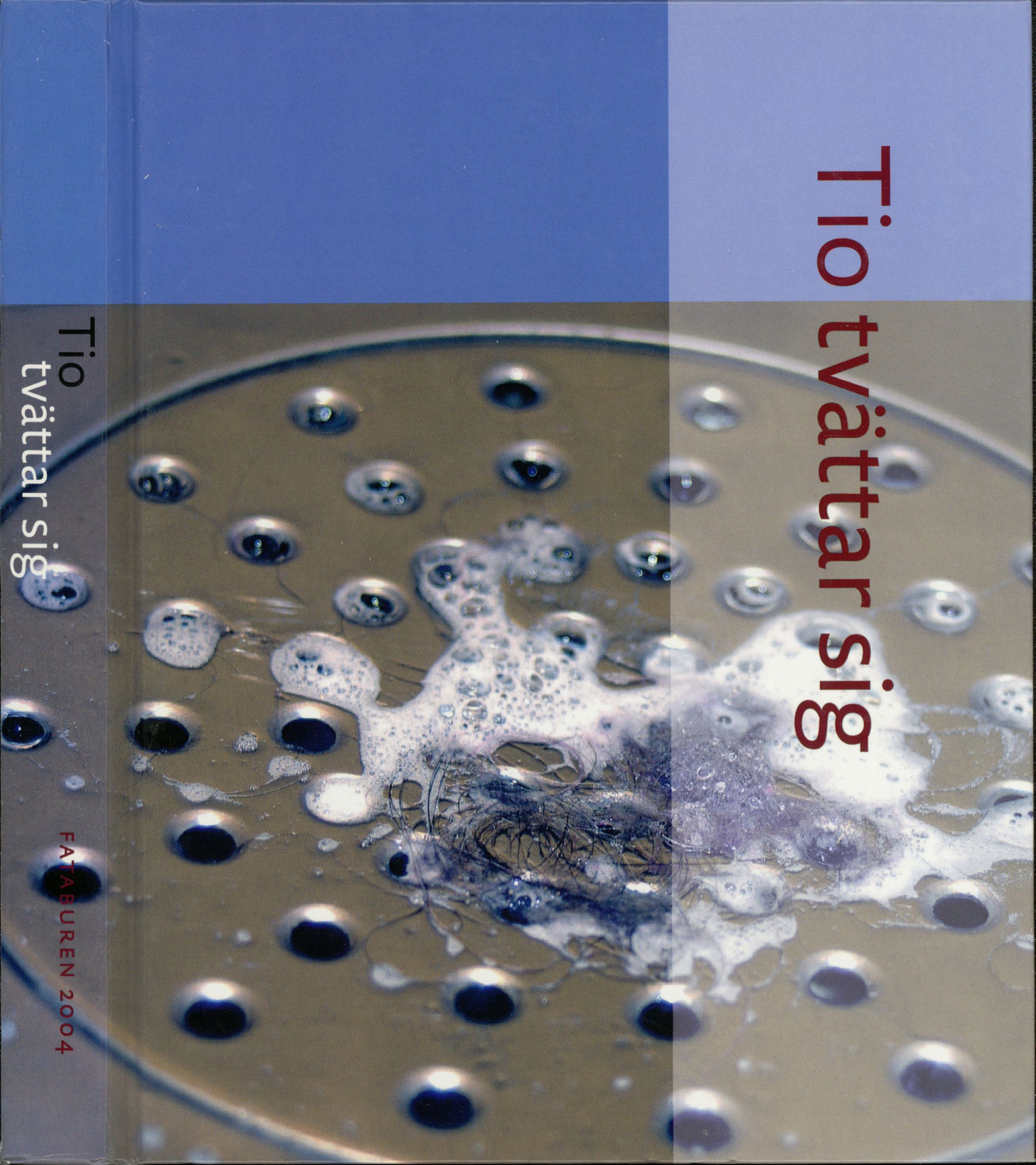

Tio tvättar sig

Tio
tvättar sig

FATAUREN 2004

Tio tvättar sig

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2004

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

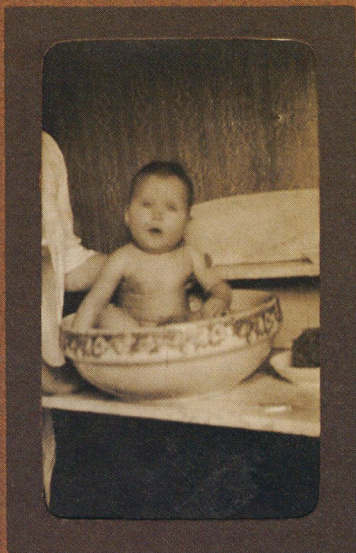
Från början har årsboken varit en förbindelselänk till stöd- och vänföreningar och idag är den också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna.

Museernas verksamhetsberättelser trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Fataburen 2004
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Redaktör Christina Westergren
Bildredaktör Birgit Brånvall
Bildsökning även Tomas Fermelin
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Omslagsbilder foto Mats Landin och Lis Granlunds familjealbum
För- och eftersättsblad se bild s. 88
Foto s. 2 Birgit Brånvall
Tryckt hos Fälvh & Hässler, Värnamo 2004
ISSN 0348 971 X
ISBN 91 7108 494 0

14-8-25 Lis får sin Morgenvadsk

Vid den dagliga tvättproceduren håller barnflickan Nille ett stadigt grepp i baby Lis, som så småningom, som intendent vid Nordiska museet, skulle få tillnamnet »hela Sveriges lilla Lort-Lisa«. Ur familjealbumet.

Hela Sveriges lilla Lort-Lisa

Det är nog bäst att jag tillstår att jag är född på »fel sida« av Öresund – alltså i Köpenhamn. Vår lilla familj bodde på Gammelholm, inte många steg från platsen där Öresundsbåtarna la till vid Havnegade. När man kom in i vår våning från trapphuset möttes man av en bred korridor med tre dörrar på varje sida. Till höger var föräldrarnas sovrum och ett till som var delat i två små enheter, den ena min och den andra en kusins. Hon gick på handelshögskolan i Köpenhamn och bodde hos oss. Den tredje dörren ledde till köket och kökstrappan, men också till ett uselt litet kryphål för hemhjälp. Alla fönster vette åt gården.

Med »moderniteter« från 1910-talet

I varje sovrum fanns lavoarer, i föräldrarnas rum fanns två och i de andra en i varje. Alla var försedda med marmorskivor och vackra tvättserviser i flintporslin – och så var det nattkärl i samma mönster under sängarna. Det låter kanske rätt så bra, men eftersom det inte fanns gjutjärnsugnar på gårdssidan var det minst sagt kyligt på vintrarna och jag minns att det var en

LIS GRANLUND har under sitt yrkesliv varit verksam vid flera av Stockholms museer, först som amanuens vid Nationalmuseum, sedan som intendent vid Nordiska museet och därefter som l:e intendent vid Kungl. Husgerådskammaren.

tunn isskiva på tvättfatet när det var riktigt kallt utomhus.

Den tredje dörren i korridoren ledde som nämnts till köket. Det var långsmalt med gott om skåp. Längst bort bredvid dörren till kökstrappan fanns diskbänk, kallvattenkran och avlopp. Gasspisen stod närmast dörren till korridoren och innehöll ugn och fyra gasapparater. Det hela stod ovanpå den gamla vedspisen, som endast användes vid större tillställningar som julafton och Mårten gås, när två gäss skulle stekas samtidigt.

I slutet av korridoren fanns våningens enda toalett – också den med vatten och avlopp men inget tvättfat med rinnande vatten, så där fanns också en lavoar för boendes och gästers behov. Fastigheten var byggd under 1800-talets senare hälft och »moderniteterna« sattes in i slutet av 1910-talet.

Till vänster i korridoren fanns en vanlig dörr till matsalen och ett par dubbeldörrar –så kallade döbattanger – till salongen. Varje rum hade höga svarta gjutjärnsugnar med reliefdekor och en kronring på toppen där det alltid skulle stå en vattenkruka när det eldades. Det varma vattnet användes i hygiensyfte. Till min fars arbetsrum – han var entomolog – fick man gå direkt från trapphuset eller genom matsalen.

Man badade karbad en gång i veckan – oftast lördagar – och karet förvarades i köksregionen och släpades fram när det var dags. Dagligen användes stora natursvampar till »rundvask« eftersom det inte fanns dusch i fastigheten. I köket fanns också ett kylskåp, dvs. ett träskåp med insida av plåt och en låda längst ner. »Ismannen« kom med ett halvt stort isblock två gånger i veckan.

Framför köksdörren till trappan stod en stor skärm som dolde en balja, där mindre plagg låg i blöt. Större saker som middagsdukar, lakan och »dynevaar«, dvs. påslakan, skickades bort. Jag

var nog fem år när jag en gång tittade bakom skärmen och såg några blodiga tygremsor flyta runt. Jag skrek högt, så min mor kom rusande och lugnade mig med att det där skulle jag inte bry mig om. När jag sedan blev en »mogen« tonåring och fick utlämnat sanitetsbindor av linne, fattade jag äntligen vad baljan innehöll. Det talades aldrig om något under hakan hemma. Upplysning fick man inte heller i Nathalie Zahles flickskola.

Flera av mina skolkamrater bodde också på Gammelholm. En av familjerna hade en åttarumsvåning som var mycket vacker, ljus och luftig. De hade också en vattentoalett och deras två hembiträden fick gå ut i kökstrappan, där det på varje våning fanns klosetter med två fjölar. Det hade inte vi, hos oss fanns toaletterna, ja utedassen, på gården. Men våra hjälpredor fick använda den toalett vi hade i våningen.

Vi flyttade till landet varje första maj och återvände till Köpenhamn den första oktober under åtskilliga år. Vårt sommarhus låg bara 24 kilometer från huvudstaden. Vi hade en två tunnland stor trädgård med rosenkransad pergola, syrenberså, fruktträd, bärbuskar, grönsaker och till och med sparrisbädd. Det var på den tiden det fanns en trädgårdsmästare som höll det hela under kontroll.

Hur var det då med hygien på landet? som verkligen var landet på den tiden med fält på tre sidor om trädgården. Vi hade hästar och kor inom synhåll – och lukthåll ibland. Tomten låg på en lätt sluttande backe och det fanns två hus på den. Det lägst liggande bodde vi i fem månader om året, det andra var »gästhuset« med en glasveranda och tre små rum med två kojer i vardera samt ett litet kök med primusapparater. Det fanns vatten – kommunalt med tappkran – och avlopp utanför.

Vid vårt hus fanns ett utedass med en fjöl, spetsgardiner, pe-

Dotter Elsebeth badar
på Silkeborg Kurhotell i
Danmark 1948. Badkaret
bredvid tyckte hon var
otäckt stort och halk-
mattan var inte uppfunnen
än. Ur familjealbumet.

largonior i fönstret och en liten byrå med tvättfat, tvålkopp och handkanna. Naturligtvis också toalettpappersrulle.

Vid gästhuset hette utedasset »parlamentet«. Där fanns endast pappersrulle. Gästerna fick gå ut till vattenkranen och handduken där för att tvätta sig. Bredvid fanns också en friluftspissoar med en avrinningsanordning som slutade under grönsaksrabatten några meter från huset. Det allra bästa var nog duschen bredvid parlamentet: en stor vattentunna som fylldes med regnvatten när det begav sig, annars med hjälp av trädgårdsslangen. Tunnan hängde i ett träd ca två meter upp och när man drog i ett

snöre strilade vattnet genom en stor sil – primitivt men effektiv – om nu den som hade duschat innan hade kommit ihåg att fylla på vatten.

En gång i veckan grävdes en eller två gropar. Då var det dags att begrava »his lordship«. Trädgårdsmästaren var nog med att det skulle gödslas där det behövdes för att träd och buskar skulle bära mer frukt.

Till ett paradys med tvål och varmvatten

Den 9 april 1940 förändrades de flesta danskars liv. Tyskland hade ockuperat Danmark. Hårda ransoneringar infördes bland annat av el och gas. Privatbilister fick ingen ranson av bensin. Gasransoneringen var så hård att vi inte kunde fylla vårt plåtbadkar med varmvatten. Som tur var hade flera unga i familjen gift sig och fått moderna våningar med varmvatten i badrums- och köskranarna. Naturligtvis ransonerades varmvattnet också, men vi blev bjudna på bad och middag hos de släktingar som fick varmvatten en gång i veckan. På måndagarna var vi hos en ung familj och på torsdagarna hos en annan. Vilken lyx! Man undrar ju hur det gick med ransoneringen av oljeförbrukningen. Alla dagar där emellan gällde »kalla avrivningar« med den stora natursvampen. Man blev rätt härdad. På badbesöken hos familjerna fick man ta med sig egen tvål och eget toalettpapper, vilket också var bristvaror. Givetvis fanns inga importerade frukter som bananer och citrusfrukter. Man kunde inte köpa choklad, kaffe eller te.

Tysklands ockupation var över den 5 maj 1945. Det var inga öppna gränser inom Norden, man fick ansöka om visum för att komma över Sundet och svenska kronor gick knappast att få.

Min far hade goda vänner i Lund, också de forskare som tyckte att insekter var de mest intressanta varelserna på jorden. De kom på besök och hade med sig kaffe, te, choklad, importerade frukter och – handtvål!

Sverige var ett eldorado – och hade egentligen varit det för många danska medborgare under hela den tyska ockupationen. Flyktingar från Danmark hade fått en chans på den svenska sidan av Öresund.

Själv gifte jag mig in i paradiset 1947 och blev svensk medborgare i januari 1948. Vissa livsmedel var ransonerade också i Sverige, men man klarade sig utmärkt på tilldelningen. Tvål och tvättmedel fanns det gott om och exotiska frukter likaledes. Varmt vatten fanns varje dag att tillgå i vårt lilla radhus i Malmö.

Min bättre hälft hade avlägsna släktingar i Småland, de hade en gård med hästar, kor, kalkoner och höns i massor – samt svin. De hade en bedårande gammal dam, faster Anette, boende hos sig. Det var bara en ovanlig sak: de hade utedass med tre fjölar – och svinstia vägg i vägg. Min man hade nämnt att toalettpapper inte användes och att det nog bara fanns tidningspapper. Jag tog därför med ett par rullar. När jag smög ut med min rulle kom den förtjusande 90-åriga faster Anette, min svärfars faster, och utropade glatt »nä men Lis, då kan vi ha sällskap«. Det hade vi och det förorsakade fem dagars totalstopp för min del. Jag hade aldrig konverserat på toa förut!

Min svärfar hade varit sommargäst i Torekov sedan 1896 och hade köpt eget 1918. Huset rymde nätt och jämt den växande familjen med hustru, fem barn, kokerska och husa, så 1932 byggdes det om med moderniteter som elektricitet till belysning och till en elektrisk brunnspump, som försåg köket och

Tvål och varmvatten 1959. Vi hade tröttnat på att dela hus i Torekov och hyrde därför en släktings villa i Djursholm. Den var inte så modern, men hade en koppar-behållare med uppvärmbart vatten över det stora karet. På bilden leker mor och Anette med båtar, som Anette gillade mer än dockor. Ur familjealbumet.

toaletten på första våningen med kranvatten. Värmeelement installerades i rummen. Dessa värmdes upp via rör, som kom från den vedeldade köksspisen. Svärfar var änpling sedan 1933 och hade hushållerska och husa när jag kom in i familjen. Hur var det då med faciliteterna? Maten lagades till stor del på den vedeldade spisen. Tvätten kokades också där. Allt vatten till disk etc. värmdes på spisen, men man hade elektricitet som förutom belysning kunde ge ström till en elspis med ugn och fyra plattor. Brunnen sinade under varma somrar och då fick man hämta vatten nere vid stranden till tvätt och disk. När tvätten hade kokat på spisen fick man släpa ner den och skölja den i havsvatten.

Torra somrar kunde familjen inte använda toaletten på övre våningen utan fick använda hjälpredornas utedass på gården. Min man, våra döttrar och jag tog morgonbad i Kattegatt och det skedde också när vattnet var 12–13 grader.

Det skadar inte att härda sig! Det märkte jag nyligen när vi hade stambyte här i fastigheten i Stockholm. Somliga klagade över bristen på bad- och duschmöjligheter under installations-tiden – men inte jag. Ut i köket, fram med svampen, fötterna i diskbaljan och kalla avrivningar – precis som i mitt föräldrahem i Köpenhamn. Jag rekommenderade metoden vilket inte uppskattades av alla, men några försökte kanske.

I Torekov moderniserades huset igen på 1960-talet. I pump-rummet på gården gjordes ett tvättrum med duschkabin, toalett och handfat. Brunnen blev stängd och kommunalt vatten flödade i kranarna både uppe och nere. Varmt och kallt vatten ordnade den nya oljeeldningen med. Husets yttre kläddes med s.k. mexitegel, inte precis min idé, taket lades om och antenn för teve krönte det bredvid skorstenen.

Efter dessa utvecklingar om sommarbostaden i Torekov åter-

vänder jag till vårt underbara radhus i Gamla Friluftsstaden, en stadsdel i Malmö vars arkitekt var Eric Sigfrid Persson. Radhusområdet uppfördes 1943–45 med husenheter från två rum upp till fem, med källare under husen, solgård, sopnedkast inne i köket, serveringsskåp från köket till matvrån, inbyggt kylskåp och nedfällbar strykbräda. Det var för en före detta danska ett mirakel. Men hur länge varar ett mirakel? Den 22 oktober 1950 gick vårt flyttlass till Stockholm och familjen fick flytta med. Ja, till vad då?

Tillfälligt tillbaka till 1910-talet

Det var bostadskris i huvudstaden och det dröjde innan vi fick svar på våra annonser. När vi äntligen fick ett svar med det antal rum vi behövde så var det en fyrrumslägenhet med möblerbar hall – i en fastighet byggd 1904–1912. Den beboddes av skådespelaren Arnold Sjöstrand. Han hade fått engagemang i Malmö. Vi reste upp och såg på den rätt ståtliga våningen med fyra stora vita kakelugnar, täljstenskamin i hallen, paneler i alla rum – men »es war ein aber dabei« – man skulle själv elda, ha bränsle och koks i källaren, garderobsskåp på vinden etc. Men det fanns hiss! Alla dörrar hade vackert listverk och mässingshandtag. Eftersom min man skulle komma att resa rätt mycket i tjänsten undrade jag hur uppvärmningen skulle ske på vintern – men vi bestämde oss för bytet.

Varmvatten fanns i en liten garderob, som var ändrad till duschrum med cementgolv och trätrall att stå på. Varmvatten fick man från en gasbehållare, vilket alltid medförde ett pang när man öppnade kranen och satte en tändsticka till.

Köket hade ett stort skafferi. Skåp för ved till kakelugnarna,

gasspis med fyra lågor. Diskbänken var av vit marmor med två hoar och en gasdriven varmvattenbehållare, som det också smällde om när man tände. Det fanns en liten finess i köket. På ena väggen hängde ett litet skåp med siffror som föll ned när man tryckte på en liten knapp i ett av rummen. Hemma i mitt barndomshem fanns liknande och då kom en tjänsteande och skötte serveringen. Kylskåp fanns inte, det fick vi själva installera. I källaren fanns en tvättmaskin modell äldre samt en enorm kallmangel med stenskivor och trärullar. Jag stod handfallen och bestämde mig för att skicka bort tvätten.

Småningom köpte vi elektriska värmeelement till varje rum. Blev vintrarna inte alltför kalla kunde vi nöja oss med att elda i kakelugnen på helgerna, men täljstenskaminen i hallen måste man sköta och fylla på med koks.

Fastighetsägaren beslöt hösten 1958 att huset skulle moderniseras. Det skulle få värmeledningar, nya fönster, nya dörrar etc. Jag tvingade mig in i planeringen, men lyckades endast åstadkomma att huset behöll det förnäma mahognyracket i trappan och att inte alla rum förstördes av ett förvaringsskåp, utan att dessa samlades i korridoren utanför sovrummet och vid en vägg inne i sovrummet. Värden menade att hade det stått en kakelugn i ett hörn så kunde det stå ett skåp där, men så blev det inte. Från 1959 till 1962 hade vi hantverkare i huset och i några månader när stammarna byttes ut delade vi toalett med husets 37 arbetare. Det var en pärs men så småningom fick vi ett utmärkt badrum med dusch, toalett och en gästtoalett i tamburen.

Alla kakelugnar revs, alla paneler försvann, de eleganta dörrarna med listverk byttes ut mot gabondörrar och de trevliga smårutiga fönstren byttes mot så kallade perspektivfönster.

Lättare att putsa för all del – men trista. Balkongen till gatan och piskbalkongen till gården, som man delade med grannarna, togs bort. Ur hygienisk synvinkel vann vi trots allt, med ett lätt-skött badrum och varmt och kallt vatten i alla kranarna.

Kökets marmordis kbänk byttes mot rostfritt stål. Det stora skafferiet togs bort och mindre skåp och kyl/frys installerades. Givetvis fick vi en modern gasspis dessutom. Tyvärr lades det korkmattor överallt utom i vardagsrummet, där den gamla parketten fick behandling så att den blev underhållsfri. Alla de övriga golven täcktes som sagt med korkmattor. Denna »våldtäkt« på de gamla brädgolven var diskutabel, men korkmattorna var lättare att sköta och vi täckte dem undan för undan med mattor.

Tvättstugan moderniserades med nya tvättmaskiner, torktumlare och elektrisk mangel, och många hyresgäster slutade att skicka bort tvätten. Hyrorna blev skyhöga så vi kämpade i hyresnämnden och hyresrådet men fick inte medhåll. Mycket

När dotter Anette kom hem från BB i juli 1953 var familjens bostad fortfarande gammalmodig med gasuppvärmt duschrum. Det gamla zinkbadkaret hämtades från vinden och storasyster och mor hjälptes åt att bada den nya familjemedlemmen. Ur familjealbumet.

hade vi vunnit men vi saknade de sprakande brasorna och den vackra rumsinredningen, som passade till våra gamla möbler.

En sommar på 1950-talet hade vi inte lust att åka till familjehuset i Törekov. Vi satte in en annons i tidningen med texten »liten stuga, helst regntät, önskas hyra av familj med två barn«. De flesta erbjudandena låg för långt från Stockholm, min man skulle arbeta största delen av den här sommaren. Vi fastnade därför för ett erbjudande från Berga gård i Danderyd.

Gården var uppförd omkring år 1700 och vårt blivande värdfolk berättade att Karl XII enligt traditionen skulle ha stått lik i storstugan på vägen till Stockholm från dödsskottet vid Fredrikstens fästning i Norge 1718. De visade också en punschveranda uppe i ett stort träd, rosenrabatter och en syrenberså. Vi blev alla fyra förtjusta i miljön, men det var inte den lilla frälsegården vi skulle hyra, utan en våning i ett närliggande tvåvåningshus med tre uthyrningslägenheter. Den oss tilltänkta lägenheten visades först efter kaffe med dopp i syrenbersån.

Den aktuella »regntäta stugan« låg i bottenplanet och bestod av ett stort rum med ett matbord och åtta stolar runt om, ett skåp, ett köksbord och en liten gjutjärnsspis i ena hörnet. Det fanns en glödlampa i taket. Bredvid låg ett sovrum med tre sängar. Vi lovades en bäddsoffa i »storstugan«. Det fanns en lavoar i sovrummet, men ingenstans vatten och avlopp. Vatten fick man hämta vid pumpen utanför huset. Min man och jag var betänksamma, men barnen avgjorde saken. De hade utlovats ett litet trädgårdsland där de fick odla vad de ville. Vi fick använda ägarens trädgårdsmöbler och punschverandan, så vi slog till, men frågade efter toaletterna. I en länga bredvid fanns tre dör-rar och där var faciliteterna: tre utedass på rad med hänglås på vardera. De låstes upp och allt var rent och prydligt men med

en viss lukt förstås. Om man var den sorten som alltid tvättade händerna fick man ta tvål och handduk med sig till pumpen.

Inom gångavstånd fanns Ösbysjön med badplats, och vi kunde åka till stan för »storrengöring«. Vi hade i övrigt stora natursvampar, så vi kunde ta baddräkt på och duscha vid pumpen utanför. Den sommaren längtade vi nog alla fyra till doppen i Torekov. Men detta var en ny värld och ladugården och jorden omkring arrenderades av en bonde med tre barn. De

Redskap i hygienens tjänst. Den rektangulära skrubbaren av gummi är bra för intvålning och för att sätta igång blodcirkulationen. Med en borstförsedd sadeljord med öglor i båda ändar kan rygg och ben skrubbas tills rodnad uppstår. Foto Birgit Brånvall, Nordiska museet 2004.

hade kor, grisar och två hästar, så det blev en lyckad sommar för våra döttrar.

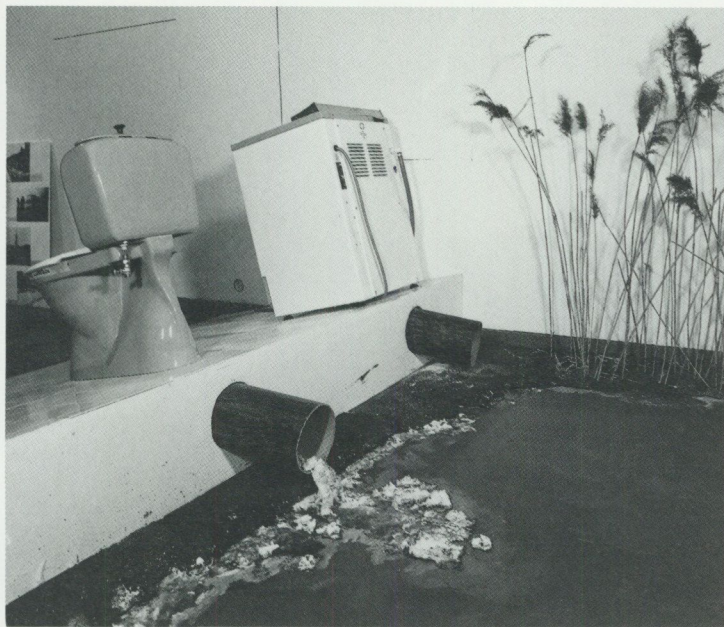
Till Nordiska museet och Lort-Sverige?

I början av 1960-talet tröttnade jag på att vara hemmafru. Jag började studera konsthistoria vid Stockholms universitet. Samtidigt samlade jag meriter genom att undervisa som vikarie på skolor, inom folkbildningen och på Nationalmuseum. Jag lärde mig också en del om stämplor på silver, tenn och porslin på Stockholms Auktionsverk. En av mina universitetskamrater berättade att ett vikariat var ledigt på Nordiska museet. Jag anmälde intresse och hux flux blev jag anställd och stannade kvar som intendent i över åtta år. Mina tidigare jobb hade varit lärorika och berikande, men att få heltidstjänst på Nordiska museet, att få vara med på 100-årsjubileet, göra utställningar, och att så småningom få tillnamnet »hela Sveriges lilla Lort-Lisa« av en trevlig journalist i Luleå, det var kul. Några av mina kolleger var smått förargade, men det förstod inte jag.

Men hur kom det sig att just jag fick det epitetet? Naturvårdsåret 1970 skulle invigas och många ville belysa hur naturen sakta förstördes av ett flertal kemiska ämnen och tekniska uppfinningar. Uppfinningar som är bra för en sak kan vara dödligt skadliga för en annan, som t.ex. DDT. Europarådet och dess medlemsstater skulle presenteras för problematiken vid ett möte i Stockholm. För Sveriges del fick Nordiska museet en viktig roll, och man började planera en stor utställning som skulle behandla hygieniska och sanitära förhållanden i Sverige under 500 år med utgångspunkt i människors närmiljö. Tyngdpunkten skulle ligga på de senaste 100 åren. Jag fick förtroendet att vara kommissa-

rie för utställningen som fick namnet Lort-Sverige?, ett namn som jag var kritisk till tills jag hade läst Lubbe Nordströms bok, som utkom 1938. På museet beslöt vi att sätta ett frågetecken efter utställningens titel för att på förhand dämpa kritiken mot namnet. Sekel efter sekel har människor struntat i vårt nutida begrepp personlig hygien – men då var naturen ren!

Utställningen krävde ett omfattande förarbete och vi var många om tillrättaläggandet, bl.a. avdelningscheferna Anna-Maja Nylén och Kersti Holmquist samt tre studerande från Konstfack. Vi lyckades nog att få det mesta med, allt från råttor, loppor, löss, kackerlackor, mal och ängrar, bekämpningsmöjligheter genom tiderna, »kamouflage» som parfymer och luktsalt, moderna deodoranter, tandborstar, tandkräm och munvatten,

Under naturvårdsåret 1970 producerade Nordiska museet utställningen Lort-Sverige? Bland annat gestaltades den personliga hygienens följder för naturen. Foto i Nordiska museets arkiv.

kungliga resebadkar, resenattstolar och till och med änkeher-
tiginnan av Dalarnas försilvrade toalettpapper. Som lektyr i
ämnet avträden rekommenderas Gunnar Tillanders *Stång i
vägg och hemlighus*, som utkom 1968. Vi ville visa närmiljöer
som gården, gatan, boendet och det som människor kommit i
daglig kontakt med genom tiderna. Utställningen invigdes med
pompa och stå den 1 mars 1970 av dåvarande jordbruksmi-
nistern Ingemund Bengtsson med inledande ord av Nordiska
museets styresman Hans Hansson. Utställningen pågick till in
i augusti och att den var en succé visade besöksiffrorna. Flera
landsortsmuseer hörde av sig och ville hysa utställningen. Det
blev då dags för mig att omarbета den till en vandringsutställ-
ning som jag åkte runt med, från Luleå i norr till Kristianstad i
söder, under två år. Att flyttningen och uppsättningen lyckades
så utomordentligt väl var till stor del packmästaren Arnold
Gustavssons förtjänst. Han var anställd av en transportfirma i
Växjö och hade på sin fritid vunnit åtskilliga medaljer i tyngd-
lyftning, så ett tungt kopparbadkar var en bagatell för honom.

I alla läns museer fick jag hålla föredrag om hygien genom
tiderna för sjukvårdspersonal, skolklasser och husmorsfören-
ingar. Jag reste från Stockholm på torsdagen ungefär var tredje
eller fjärde vecka, satte upp utställningen med packmästarens
hjälp, och på fredag eftermiddag hölls invigning, oftast med
landshövdingen som talare.

Jag kom hem till familjen i bästa fall på måndag kväll. På den
gamla goda tiden fick man ingen kompensationsledighet, så
familjen fick sitta emellan, men det var otroligt intressant för
mig, som före detta danska, att lära känna Sverige från norr till
söder och att träffa och intervjuva människor om hygien. Ingen
jag mötte var blyg för att berätta. Flera gamla människor sa

precis som det var och hade varit: det enda riktiga karbadet var vid jultid – till och med på 70-talet. Men ofta talades det om att på somrarna badades det i sjön. Det fanns fortfarande hushåll med pump vid brunnen utanför stugorna och en del som inte hade elektricitet. Men folk tog sig in till staden med buss eller cykel för att titta på Lort-Sverige? som hade fått fin press i landsorten.

Jag fick höra talas om mycket som fick mig att häpna även om jag själv upplevt sanitära förhållanden av många slag. När det gäller min personliga hygien är ändå en hel del sig likt. Som barn i Köpenhamn använde jag natursvamp och badade karbad varje vecka. Det gör jag också som aktiv pensionär i Stockholm. Jag tror att ett avstressande bad i karet, om man nu har ett, är nyttigt. Ett karbad och två duschar i veckan plus den dagliga kalla avrivningen med stor natursvamp håller åtminstone mig fräsch och vital!

En effektfull intvålare av
syntetisk tarlatan med skaft
av plast. Foto Birgit Brånvall,
Nordiska museet 2004.

